

NOI ASPECTE ALE ENEOLITICULUI TÂRZIU ÎN ZONA ARGEȘULUI

DRAGOȘ MÂNDESCU
TEODOR CIOFLAN
ROMEO MASCHIO

O piesă extrem de interesantă, un ciocan din rocă dură cu gaură de înmănușare, a fost achiziționată de Muzeul Județean Argeș în decembrie 1995. Piesa a fost descoperită întâmplător, pe teritoriul satului Cornățel, comuna Buzoiești, în sudul județului Argeș. Recunoașterea de teren efectuată în octombrie 1999 de autorii acestui articol nu a dus la nici un rezultat privind locul exact al descoperirii.

Ciocanul ¹ (Fig. 1) are următoarele dimensiuni: lungime = 9, 2 cm, lățime maximă (în zona mediană) = 4, 7 cm, înălțime = 3, 3 cm. Diametrul perforației pentru înmănușare = 2 cm. Piatra din care este realizat, cu o culoare brun-gălbuie, foarte dură, este bine șlefuită. Nu prezintă urme evidente de utilizare.

La una dintre margini s-a încercat redarea capului unui animal. Duritatea rocii și spațiul limitat au condiționat în bună măsură execuția, care este totuși remarcabilă. La extremitatea piesei, o proeminență rotunjită sugerează botul animalului. Deasupra acesteia sunt trei mici umflături ($\varnothing=0,5$ cm), cele două din extreme, bine plasate, marcând ochii. În jurul acestei reprezentări zoomorfe, delimitând-o de restul piesei, este incizat un grup de trei linii paralele, sugerând convențional, probabil, harnașamentul. Aceeași reprezentare a harnașamentului se află dispusă în jurul orificiului de înmănușare, pe fața superioară, precum și în jurul capătului opus reprezentării zoomorfe.

Piesei acesteia i se poate stabili, fără îndoială, o relație de filiație față de sceptrele zoomorfe reprezentând capete de cai de la începutul perioadei de tranziție la epoca bronzului, cu o arie de răspândire bine conturată: din regiunea Volgăi, la nord de stepa caucaziană și nord-estul Daghestanului, până

¹ Este păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș Pitești, Inv.Nr. I.V. 3481.

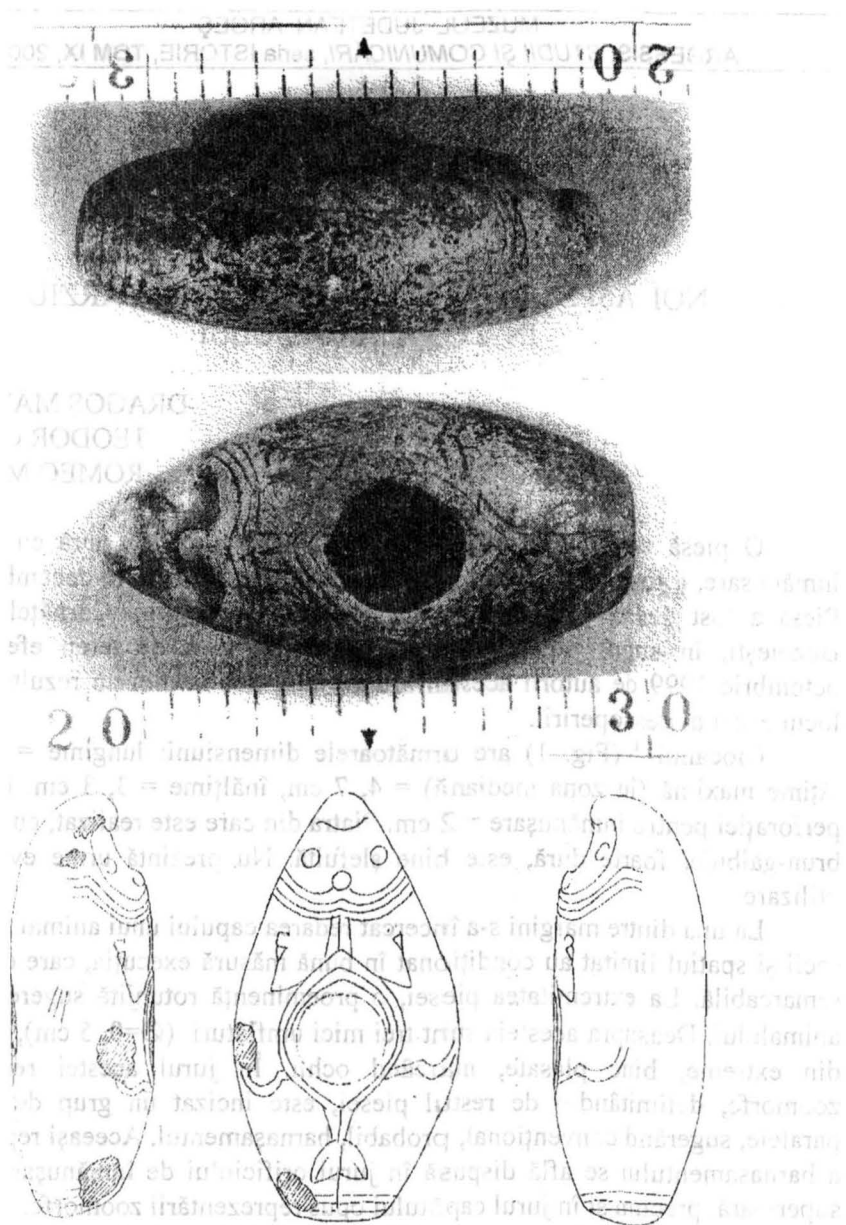

Fig. 1. Ciocamul-sceptru de la Cornățel, Buzoiești.

(The hammer-sceptre at Cornățel, Buzoiești)

în vestul Balcanilor ² (Fig. 2). Aspectul general al ciocanului prezentat aici, cât și unele elemente de detaliu ne îndeamnă să-l considerăm o creație sub influența reprezentărilor artistice figurate caracteristice sceptrelor mai sus amintite. Diferențe există totuși. Dimensiunile sceptrelor sunt mai mari: Casimcea-lungimea = 17 cm ³, Fedeleşeni - 12, 3 cm, Sălcuța - 13 cm, Terekli Mekteb - 13, 8 cm ⁴, Rhezevo - 15 cm ⁵, Vaja - 12,7 cm ⁶, de exemplu. Nici unul dintre sceptrele cunoscute nu prezintă gaură de înmănușare. Însă există și elemente ce le apropie de piesa noastră - roca foarte dură din care sunt făcute, în general granit (o excepție, la Casimcea - sceptrul descoperit aici este lucrat într-o rocă locală alb-gălbuie, sfărâmcioasă ⁷), cu suprafața bine lustruită. Acele linii paralele incizate pe ciocanul de la Cornățel, sugerând probabil harnașamentul sunt întâlnite pe sceptrele mai evolute din punct de vedere al realizării artistice (o datare ceva mai târzie, cum vom vedea - de exemplu Casimcea sau Suvorovo).

Sceptrele cu reprezentări de capete de cai sunt puse în legătură cu înaintarea spre vest a elementelor răsăritene ⁸, originare din stepile nord-pontice și regiunile de silvostepă ale Ucrainei, cunoscute drept primul val < *kurgan* > în Europa central - răsăriteană ⁹. Acest prim val de „indoeuropeni” pătrund în plin mediu Cucuteni A4, respectiv, la sud de Carpați, Gumelnița B1 ¹⁰. În mormântările cu ocră roșu de la începutul perioadei de trecere la epoca bronzului, prin care se evidențiază arheologic acest prim val < *kurgan* > au fost de curând unificate sub denumirea generică „monumente de tip Suvorovo” ¹¹ (de la descoperirea din Ucraina - mormânt tumular cu ocră roșu, conținând ca inventar inclusiv un sceptru în formă de cap de cal ¹²), cu un areal ce cuprinde nord - vestul litoralului pontic, Dunărea de Jos, inclusiv Dobrogea și nord - estul Bulgariei. Semnificația acestor piese a fost unanim interpretată drept atribut al rangului social, cu implicații cultice. Nuanțările însă există: „armă simbolică sau sceptru” ¹³, „semne de distincție socială și obiecte de cult, în legătură cu credințele totemice” ¹⁴, „însemn al puterii la sceptrul unui șef de

² V. A. Dergacev, în „Stratum Plus”, 2, 1999, p. 193-200, Ris. 19.

³ D. Popescu, în „Dacia”, VII-VIII, 1939 - 1940, p. 87.

⁴ D. Berciu, în „SCIV”, V, 1954, p. 539-545.

⁵ Idem, în „Dacia, N.S.”, VI, 1962, p. 397.

⁶ VI. Dumitrescu, în „Istros”, I, II, 1934, p. 139, Fig. 5.

⁷ D. Popescu, *op. cit.*, p. 87, Fig. 3-5.

⁸ VI. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, p. 83-84.

⁹ M. Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997, p. 72-73.

¹⁰ E. Comșa, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, București, 1980, p. 30.

¹¹ I. Manzura, în „Thraco-Dacica”, XV, 1-2, 1994, p. 94.

¹² V. N. Danilenko, *Eneolit Ukrainy*, Kii, 1974, p. 93-99.

¹³ D. Popescu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁴ D. Berciu, în „SCIV”, V, 1954, p. 546.

trib”¹⁵, „un aspect al ideologiei indo-europene: venerarea calului ca animal divin”¹⁶. Considerăm că este bine-cunoscut rolul enorm pe care l-a avut calul încă din primele etape ale așa-numitului fenomen <kurgan>, de indoeuropenizare, fără a mai insista aici asupra sa¹⁷.

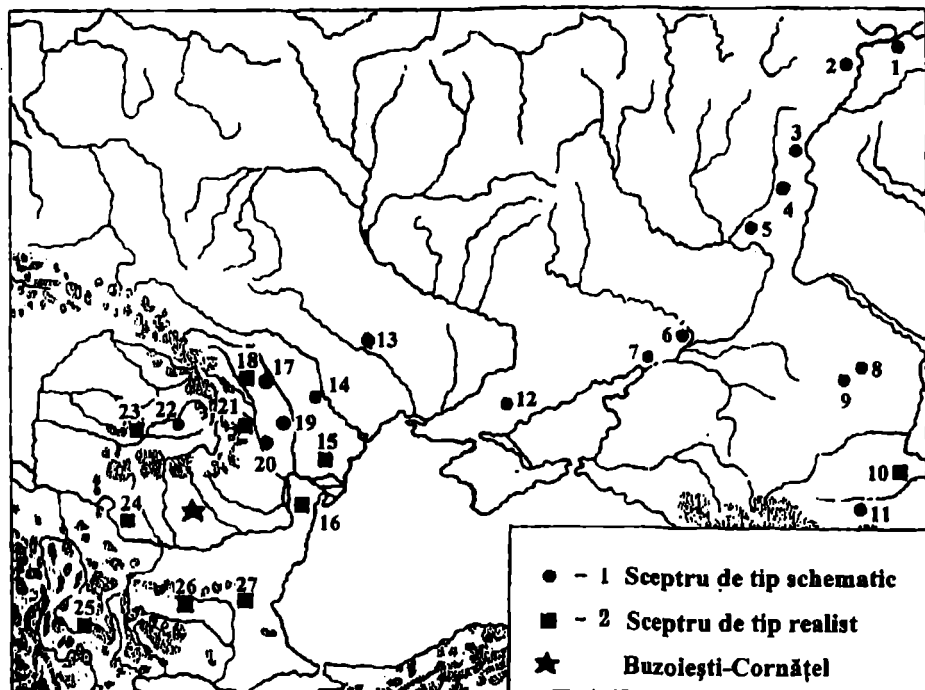

Fig. 2. Răspândirea sceptrelor cu reprezentări de capete de cai
(The diffusion-area of horsehead sceptres)

1. Kubîșev; 2. Hvalînsk; 3. Hlopkovo; 4. Danilovka; 5. Șliahovskoe; 6. Konstantinovka;
7. Rostov pe Don; 8. Djagra; 9. Arhara; 10. Terekli Mekteb; 11. Ordjonikidze;
12. Molocinaia; 13. Berezovskoe; 14. Verhnia Jura; 15. Suvorovo; 16. Casimcea;
17. Mogoșești; 18. Fedeleşeni; 19. Bârlălești; 20. Obârșeni; 21. Fitionești; 22. Vaja;
23. Vințu de Jos; 24. Sălcuța; 25. Suvodol; 26. Rîjevo; 27. Drama.

¹⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, Foto 113.

¹⁶ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 72.

¹⁷ A se vedea, de exemplu, M. Gimbutas, în „The Journal of Indo-European Studies”, 1973, 1, p. 1-17, pentru modificările ideologice și diferențele esențiale dintre „Vechea Europă” și noile populații <kurgan>.

Deși apanaj al șefilor de triburi < *kurgan* > (după cum par a indica mormintele de la Suvorovo - tumul cu diametrul de 13 m - și Casimcea), multe dintre aceste sceptre sunt descoperiri izolate, iar o altă parte au fost descoperite în mediul eneolitic local. Astfel, la Fedeleșeni sceptorul a fost descoperit într-un nivel Cucuteni A, la Sălcuța acesta provine dintr-o aglomerare Sălcuța D (Sălcuța 4) ¹⁸, iar piesa de la Suvodol pare să provină dintr-o așezare a grupei neolitice târzii (eneolitice) Crnobuki ¹⁹. Prezența acestora în siturile eneolitice locale a fost explicată fie prin posibilitatea „imitațiilor” ²⁰ (să recunoaștem, mai puțin plauzibilă), fie prin schimburile intertribale ²¹. Nu trebuie însă eliminată nici ipoteza că acestea provin din capturi de genul „pradă de război”.

Cât privește încadrarea cronologică a piesei noastre, nu vom insista foarte mult, nefiind aici locul propice unei elucidări a problemei datării sfârșitului eneoliticului / începutului perioadei de trecere la epoca bronzului. Diversitatea opiniilor cercetătorilor ce s-au ocupat îndeaproape cu studiul acestor aspecte este debordantă, diferențele evoluând între aproximativ 200 și 1500 ani în termeni cronologici absoluți ²². Cu siguranță însă, a fost surprinsă o evoluție de la sceptorul schematic la cele realiste, caracterizate de o realizare artistică mai fină, mai elaborată ²³. Posterioritatea sceptorilor realiste o deducem și din eșalonarea chorologică a celor două grupe mari: cele schematice domină zona de origine, cea estică, în timp ce sceptorul realist apar cu predilecție în zona vestică (Fig. 2). Se observă că piesa de la Cornățel este localizată într-o arie dominată categoric de sceptorul realist, deci sensibil mai recent.

În domeniul cronologiei absolute, din ce în ce mai mult teren și credibilitate au câștigat rezultatele ¹⁴C, coroborate cu informațiile stratigrafice și cu procedeul clasic al tipologiei comparate pentru datarea sfârșitului eneoliticului, propunându-se data de aproximativ 4000 - 3700 pentru sfârșitul culturii Gumelnita, respectiv Cucuteni ²⁴. Astfel, în a doua jumătate / mijlocul mileniului IV ²⁵ poate fi plasată cezura (neo -) eneolitic - trecerea la epoca bronzului, ilustrată pe cale arheologică și de piesele discutate aici.

Alte piese de aceeași factură cu ciocanul de la Cornățel au fost descoperite în Transilvania. La Hărman, lângă Brașov, dintr-un complex pe

¹⁸ D. Berciu, *op. cit.*, p. 543-544; *Idem*, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, București, 1961, p. 350.

¹⁹ Vl. Dumitrescu, în „SCIVA”, 13, 1962, 2, p. 95-97.

²⁰ *Idem*, *Hăbășești*, București, 1954, p. 542.

²¹ Vl. Dumitrescu, în „SCIVA”, 13, 1962, 2, p. 95.

²² A. Vulpe, în *Timpul istoriei*, I, *Memorie și patrimoniu*, București, 1997, p. 38.

²³ I. Manzura, *op. cit.*, p. 94; V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 198, Ris. 19.

²⁴ Vl. Dumitrescu, în „Dacia. N. S.”, XXXII, 1988, p. 142, nota 6; A. Vulpe, *op. cit.*, p. 40.

²⁵ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 4, *Chronological Table of the Old European Civilization*; I. Manzura, *op. cit.* p. 95.

care nu-l considerăm drept sigur („*printre cioburi, ceramică pictată Cucuteni-Ariusd, pintadere*”) făcea parte și un sceptru-cap de animal²⁶, ochii acestuia fiind redați într-o manieră identică cu reprezentarea de la Cornățel. Dimensiunile sunt și ele apropiate: lungime = 8, 1 cm, lățime = 3, 3 cm, înălțime = 3, 5 cm. Două ciocane-sceptru se apropie extrem de mult de tehnica și reprezentarea celui de la Cornățel, acestea fiind prevăzute inclusiv cu gaură de înmănușare: unul descoperit la Alba Iulia²⁷ (siluetă identică, dispunerea ochilor asemănătoare, sunt prezente și inciziile paralele ce delimitează reprezentarea zoomorfă de restul piesei), iar al doilea în Muzeul Marjupol (Ucraina sudică)²⁸.

Din aceeași zonă a județului Argeș provin numeroase materiale încadrabile în neoliticul târziu. În anii 1970-1980, în colecția arheologică a școlii generale din Recea, conform inventarului și a verificărilor pe teren, erau păstrate două ciocane din piatră, fragmente de silexuri, un vârf de săgeată din piatră, etc. descoperite toate pe teritoriul comunei.

Descoperirea de la Cornățel-Buzoiești reflectă un aspect mai puțin cunoscut pentru zona Argeșului, acela al interferențelor dintre populațiile locale eneolitice târzii de tradiție gumelnițeană și noii veniți din stepele nord-pontice. Nota de față s-a mărginit doar la semnalarea acestei piese deosebite. Clarificarea sau cel puțin conturarea mai fermă a aspectului mai sus amintit, important și în aceeași măsură controversat, revin cercetărilor viitoare.

NEW ASPECTS OF LATE ENEOLITHIC IN THE ARGEȘ DISTRICT *Abstract*

In the village Cornățel, dep. Buzoiești, Argeș county, was discovered in fortuity mode an hammer - sceptre from late Eneolithic / pass to Bronze Age. The data of hammer is: length = 9,2 cm, high = 3,3 cm. The artefact was made in a hard rock, brown-yellow nuance, and is decorated with incissions in a horse (maybe) form into an stylisate way.

The hammer is placed into a filliate relationship with the sceptres - "horseheads" from beginning of Bronze Age - transition (middle of IV millennium B.C.), with diffusion area from north-east Daghestan to western Balkans.

²⁶ Vl. Dumitrescu, în „Istros”, I, II, 1934, p. 139, Fig. 2.

²⁷ V. N. Danilenko, *op. cit.*, Ris. 69, Fig. 2. Nu indică sursa bibliografică. Probabil din asezarea Petrești de la Alba Iulia „Lumea Nouă” (vezi *Repertoriul arheologic al Județului Alba*, Alba Iulia, 1995, p. 29); Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, I, București, 1974, p. 260, Fig. 272. 4.

²⁸ V. N. Danilenko, *op. cit.*, Ris. 69, Fig. 1.